

РОМИ СРБИЈЕ У ХХІ ВЕКУ

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
КЊИГА 109

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SPECIAL EDITIONS
Book DCLXXXVIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Book 109

COMMITTEE FOR THE STUDY OF THE LIFE
AND CUSTOMS OF THE ROMA

SERBIAN ROMA IN XXI CENTURY

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7, 2017, after being reviewed by Academicians *Tibor Varady*,
Professors *Sreten Vujović*, *Dragoljub B. Đorđević*, *Tamaš Korhec*, *Sanja
Zlatanović*, PhD, *Svetlana Ćirković*, PhD and *Božidar Jakšić*, PhD

E d i t o r
Academician
TIBOR VARADY

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига DCLXXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Књига 109

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

РОМИ СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

Примљено на IX скупу Одељења друштвених наука 7. новембра 2017. године
на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, професора *Сретена
Вујовића*, *Драгољуба Б. Ђорђевића*, *Тамаша Корхеца*, др *Сање Златановић*,
др *Светлане Турковић* и др *Божидара Јакишића*

У р е д н и к
академик
ТИБОР ВАРАДИ

БЕОГРАД 2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 300 примерака

Штампа
Службени гласник

САДРЖАЈ

<i>Предговор – Тибор Варади</i>	7
---------------------------------------	---

I ИДЕНТИТЕТ И ОБРАЗОВАЊЕ

Баја Лукин Сaitовић, <i>Успешност примене афирмативне акције у образовању Рома</i>	11
Baja Lukin Saitović, <i>Effectiveness of Affirmative Action Application in Education of Roma</i>	25
Свенка Савић, <i>Формирање студентског идентитета: ромски студенти и студенткиње смештени у студентским домовима Универзитета у Новом Саду</i>	27
Svenka Savić, <i>Students' Identity Forming: Roma Students Accommodated in University Student Dorms in Novi Sad</i>	57
Зоран Таировић, <i>Промена слике о Ромима</i>	59
Zoran Tairović, <i>Changing the Perspective of Roma</i>	69
Славица Денић, <i>Промене родног идентитета и интеркултуралност</i>	71
Slavica Denić, <i>Gender Identity Changes and Interculturalism</i>	81
Драган Тодоровић, <i>Протестантизација Рома: „бити“ и/или „имати“</i>	83
Dragan Todorović, <i>Protestantization of Roma: „to be“ and/or „to have“</i>	100
Биљана Сикимић, <i>Ковачи у Санџаку</i>	101
Biljana Sikimić, <i>Blacksmiths in Sandžak</i>	117

II ЈЕЗИК, ДРУШТВЕНО ОРГАНИЗОВАЊЕ И СТАНОВАЊЕ

Марсел Куртијаде, <i>Рађање и судбина идеје о стандардизацији писаног ромског језика у СССР, СФРЈ и Србији</i>	121
Marcel Courthiade, <i>The emergence of a project of language standardization for Rromani in USSR, SFR Yugoslavia and Serbia</i>	141
Горан Башић, <i>Друштвено и политичко организовање Рома у савременој Србији</i>	149
Goran Bašić, <i>Society and Political Organization of Roma in Modern Serbia</i>	165
Владимир Мацура, Злата Вуксановић-Мацура, <i>Процес израде урбанистичког плана за неформална ромска насеља – пример Мале Губе у Прокупљу</i>	167
Vladimir Macura, Zlata Vuksanović-Macura, <i>The Process of Formulation of an Urban Plan for Informal Roma Settlements – the Example of Mala Guba in Prokuplje</i>	189

III ЈЕДАН ЕСЕЈ

Michael Simmons, <i>No More Kings</i>	193
---	-----

ПРЕДГОВОР

У овом Зборнику сабрани су радови који проистичу из циклуса јавних предавања одржаних у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за проучавање живота и обичаја Рома током 2014, 2015. и 2016. године.

У уводним речима за свој познати *Српскохрватско-цигански речник*, издат 1947. године, Раде Ухлик каже:

„Дабоме, стара је наша навика да потцењујемо Цигане, један ванредно бистар народ, који, гурнут у страну, непризнат и презрен, у многим земљама живи у најцрњој беди. [...] Нови погледи и нови људи одредиће, међутим, и Циганима достојно место под заједничким сунцем, где ће им се указати прилика да развију своје позитивне способности...“

Од тада (од 1947. године) имали смо многе нове и још новије погледе, имали смо и разне људе на положајима, који су били сматрани за нове људе. Питање је докле смо стигли и где су и ко су данас Роми у Србији.

Радови сакупљени у овом Зборнику наравно не дају потпун одговор на ово сложено питање, али доказују да је оно важно. Теме јавних предавања током три године (2014–2016) биле су различите, али их је повезивала заједничка фокусираност на појаве, регулативе и понашања, која су постала значајна при тражењу одговора на питање: да ли ће Роми наћи „достојно место под заједничким сунцем“?

Неколико радова настоји да критички сагледа какве ефекте (и какве шансе) имају мере у домену образовања, као што су, на пример, мере афирмативне акције; и докле се дошло у тражењу „места под заједничким сунцем“ у студентском животу. Поред статистичких анализа, дате су и процене домета појединих мера и норми. У више радова (понегде повезано са образовањем) испитује се и идентитет, показатељи идентитета и значај идентитета, као и могућа коегзистенција сачуваног идентитета и интеркултуралности. У вези са идентитетом не поставља

се само питање чиме се Роми идентификују, већ и питање како на Роме гледају други, и какви су процеси утицали на формирање идентитета (на пример, процес протестантизације).

Један од значајних радова познатог ромског научника Куртијадеа посвећен је проблематици стандардизације ромског језика, те проблема и питања који се постављају у току њеног процеса. Посебан рад је посвећен и проблематици друштвеног и политичког организовања Рома, уз критички осврт на постигнуте резултате (и непостигнуте циљеве). Значајна је пажња посвећена и једном од кључних проблема у животу Рома (и њихове тежње за једнакошћу), а то је питање становања.

Зборник се завршава једним есејом, чији је аутор Мајкл Симонс (Michael Simmons), познати борац за црначка права у Америци и саборац Мартина Лутера Кинга. Од када живи у Европи, његову пажњу је сасвим логично привукао положај Рома и изражава жестоку критику према онима који Роме виде као једну другачију врсту људи, уместо да траже решење за превазилажење изопштености. Симонс поставља питање: “Why are Roma treated as a special form of the human race, and not as an oppressed people?”

Радови у овом Зборнику доприносе томе да се створи једна адекватнија слика о положају Рома у Србији (и не само у Србији), но при томе упозоравају, да то што се пред нама оцртава не треба да схватимо само као слику, већ и као задатак.

Академик Тибор Варади

УСПЕШНОСТ ПРИМЕНЕ АФИРМАТИВНЕ АКЦИЈЕ У ОБРАЗОВАЊУ РОМА

Баја Лукин Саитовић*

А п с т р а к т . – Рад анализира законски оквир и успешност примене афирмативне акције приликом уписа Рома у средње и високошколске установе у Србији. Полази се од међународних стандарда у овој области и података о стању у образовању Рома пре доношења мера афирмативне акције (2009). Детаљно је описан процес реализације мера од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја, преко Канцеларије за људска и мањинска права и Националног савета ромске националне мањине до средњих и високошколских установа. Оцењује се да су мере афирмативне акције посебно успешне у пет округа (Град Београд, Нишавски, Јужнобанатски, Браничевски и Јужнобачки округ), али постоје и неодређени недостаци на које указује заштитник грађана у свом извештају о спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома.

Кључне речи: афирмативна акција, образовање, педагошки асистенти, међународни стандарди

УВОД

Постојање мера афирмативне акције почива на идеји укључивања свих грађана у различите сфере живота у друштву (нпр. образовање, рад, гласање, итд.) на равноправан начин, без обзира на различитости. Принципи афирмативне акције базирају се на увођењу одређених мера ради трајног исправљања последица раније дуготрајне дискриминације. При стварању услова за неометано уживање права мањина, мора се водити рачуна о њиховим специфичним потребама као и могућнос-

* Канцеларија за људска и мањинска права Владе Републике Србије, Београд

тима њиховог неометаног уживања. Ова посебна права нису привилегије, него неопходност која омогућује мањинама да сачувају свој идентитет, карактеристике и традицију.

Државе су овлашћене да у корист запостављених група предузимају позитивне мере којима се исправља дуготрајна неправда према њима. Ове мере могу бити привремене, односно да трају док се та неправда не исправи. Тако и Устав Републике Србије у члану 76. став 3. предвиђа да Република Србија може да усвоји посебне прописе и уведе посебне мере у циљу постизања пуне равноправности између припадника националне мањине и грађана који припадају већини.

Због ниског обухвата средњег образовања и високог степена раног напуштања образовања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја спроводи мере подршке уписа ромских ученика у средње школе и факултете у сарадњи са Националним саветом ромске националне мањине и Канцеларијом за људска и мањинска права. Мере афирмативне акције се спровode са циљем да се стимулише школовање ромских ученика како би се у перспективи побољшао материјални положај и друштвени статус ромске популације у целини. Примена мера афирмативне акције у пракси је показала потребу да се јасно утврде критеријуми по којима ће се спроводити ове мере подршке усмерене на унапређивање образовног статуса ромских ученика, па је министар донео одлуку о оснивању Радне групе за израду Правилника о афирмативној акцији за упис ромских ученика у средње школе. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије спроводи низ активности ради побољшања и модернизације система образовања. Кључни елемент реформе је стварање новог правног и стратешког оквира који може да обезбеди делотворно, ефикасно и праведно образовање за све. Таква реформска опредељења су важна када је у питању образовање ромске заједнице која спада у бројну националну мањину у Републици Србији, у којој је најизраженије и најмасовније заступљено сиромаштво и коју карактерише најнижи образовни статус.

ЗАШТО ЈЕ ПОТРЕБНО ОБРАЗОВАЊЕ РОМА

Роми су најугроженија популација у Европи, а овај статус Рома важи и за Србију. Све студије које се баве овим проблемом карактерише заједнички садржалац а то је да су главни кривци за овакво стање Рома генерацијско репродуковање сиромаштва и недоступност образовања.

Образовање је кључни фактор за многе позитивне друштвене и економске промене, али је и кључно за обезбеђење сталне зараде. Пре-

кид школовања носи многе последице, од немогућности зараде за минимум егзистенције па до тражења решења у криминалним радњама. Тако се брзо упада у круг социјалне искључености.

Образовање са собом носи и друштвену и личну добит. У том смислу неке студије износе податке за Србију по којима разлика у заради Рома са основном и Рома са средњом школом досеже и до 52% (Светска банка, 2010). Тако би се у Србији на сваки уложени динар у образовање угрожених група могао очекивати троструки повраћај, тј. фискални добитак би био 3,3 пута већи у односу на издвајање за образовање (Светска банка, 2010).

Регионална директорка Светске банке за Југоисточну Европу Елен Голдстин рекла је у интервјуу за агенцију „Танјуг“ да „Србија има и мањинске популације, попут Рома, а ако погледате демографске податке, број Срба опада, а Роми су растућа популација. Зато ће Роми постати важан део тржишта рада и та деца би морала да имају праве вештине да би могли да допринесу бољој будућности Србије. У супротном ће постати фискални терет Србије“, рекла је Голдстин.

Трошкови које друштво има због особа које изађу из система образовања су велики и процењују се на милијарде долара утрошених на програме незапослених и збрињавање социјално угрожених особа.

Неопходно је расветлити унапређење могућности образовања за најсиромашније и најосетљивије групе деце које најчешће долазе из породица у којима родитељи нису запослени или имају низак степен образовања.

Подаци са последњег пописа указују и на то да у оквиру ромске заједнице 87% популације има основно или ниже образовање, а мање од 1% има више и високо образовање (Републички завод за статистику, 2013).

Подаци републичког завода за статистику упућују на закључак да је популација са само основним обавезним образовањем у највећем ризику од сиромаштва и недовољног социјалног укључивања. Популација која је под највећим ризиком од сиромаштва има само 1% са високошколском дипломом, а због ниског нивоа запослености чланова домаћинства живи у тешким материјалним условима. У овој групи скоро 9% становништва има само основно или непотпуно основно образовање.

Процент послова које обављају запослени Роми за које није потребна никаква квалификација је јако висок и достиже и 90%. Но, без обзира на ове податке, стопа незапослености ромске популације креће се од 47% па чак до 71%.

1. Законски и стратешки оквир образовања Рома

Устав Републике Србије у члану 76. став 3. предвиђа да Република Србија може да усвоји посебне прописе и уведе посебне мере у економском, социјалном, културном и политичком животу ради постизања пуне равноправности између припадника националне мањине и грађана који припадају већини, ако су усмерене на уклањање изразито неповољних услова живота који их посебно погађају.

Поменута одредба Устава је садржана и у *Закону о заштити права и слобода националних мањина*, *Закону о државној управи* и „Стратегији за унапређивање положаја Рома“. *Законом о заштити права и слобода националних мањина* предвиђена је обавеза органа власти да доносе акте и предузимају мере у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини (члан 4. став 2).

Законом о државној управи прописана је обавеза органа државне управе да се старају, у складу с Уставом, законима и другим актима, о спровођењу посебних мера ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима (члан 5а).

Најзад, *Законом о основама система образовања и васпитања* прописано је да поједина лица или групе лица могу да се упишу у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања, у складу са мерилима и по поступку који пропише министар (члан 99).

Република Србија од 2003. године примењује мере позитивне дискриминације (афирмативне акције) како би се повећала доступност образовних институција и програма ромској популацији кроз преференцијални третман ромских кандидата при упису у средње школе и на факултете чији је оснивач Република Србија. Ове мере се спроводе заједничким активностима органа управе надлежних за послове образовања и људских и мањинских права у сарадњи са Националним саветом ромске националне мањине.

Од почетка примене мера афирмативне акције стално се повећавао број ромске деце која су уписивала средње школе и факултете.

1.1. Међународни стандарди

Право на образовање је признато у низу међународних докумената укључујући Универзалну декларацију о људским правима (чл. 26), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (чл. 13), Међународну конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације (чл. 5), Конвенцију УНЕСКО-а против дискриминације у образовању.

Међутим, главни документ је Конвенција о правима детета (чл. 28. и 29) којом се установљава веома висок стандард за право детета на образовање. На пример, њоме се обавезују државе уговорнице да обезбеде бесплатно основно образовање и прецизира да право детета на образовање такође укључује право на услове за редовно школовање које је тесно повезано са животним стандардом у непосредном окружењу детета.

На европском нивоу, неколико докумената Савета Европе, Европске уније и ОЕБС-а изричито се позивају на право на образовање на језицима мањина, нпр. Оквирна конвенција о заштити националних мањина.

И међународним документима као што су Нацрт препорука Комитета министара Савета Европе о политици према Ромима/Циганима у Европи (МГ-С-РОМ 92002) 3 Рев. 2) или Директива Савета 2000/43/ЕЦ Савета Европске уније од 29. јуна 2000. (члан 5) препоручује се увођење афирмативне акције.

Примена мера афирмативне акције у пракси показала је потребу да се утврде јасни и прецизни критеријуми по којима ће се спроводити ове мере подршке усмерене на унапређивање образовног статуса ромских ученика, па је тако у априлу 2015. године донета одлука о оснивању радне групе за израду Правилника о афирмативној акцији за упис ромских ученика у средње школе.

1.2. Преглед стања о образовању Рома пре афирмативних мера

Доношење Закона о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ) 2009. године, донело је пуну институционализацију афирмативних мера које се анализирају. Стратегија за смањење сиромаштва (ССС) даје преглед стања о образовању Рома пре увођења афирмативних мера. Тако подаци из пописа из 1991. указују да 78% Рома није завршило основну школу, док 34,8% није завршило четврти разред основне школе. Основну школу је завршило 17% Рома, а свршених средњошколаца има само 7,8%. Више или високо образовање има само 0,3% ромске популације.

На смањење процента Рома без школе упућују подаци пописа из 2002. према којима 62% Рома није завршило основну и средњу школу, док 32% није завршило четврти разред. Процент свршених основаца и средњошколаца је у порасту па је 29% завршило основну школу док је 7,8% стекло средњошколску диплому, а само 0,3% је са вишим или високим образовањем. Подаци из Студије о животном стандарду која обухвата период од 2002. до 2007. године упућују на чињеницу да ниједан Ром није завршио високу школу (Републички завод за статистику, 2008).

Ако упоредимо податке са пописа из 1991. године са подацима из 2002. године видећемо да се број Рома без школе смањило, 1991. године 78% није завршило основну школу, док подаци са пописа из 2002. године говоре да је 62% Рома без основне школе што указује на пораст оних који су завршили основну школу за 16%. Подаци пописа из 1991. године говоре да је основну школу завршило 17% док подаци из 2002. године говоре да је 29% Рома завршило основну школу, што је повећање од 12%. Број деце која су завршила средње школе и факултете је остао непромењен – 7,8% и 0,3%.

Када се говори о предшколском образовању само 0,5% ромске деце похађало је предшколске установе, а установљено је да се 80% ромске деце налази ван система основног образовања.

Поред тога Стратегијом за смањење сиромаштва се наглашава проблем сегрегације у специјалне школе. Један од разлога зашто је велики број ромских породица прихватио ову врсту образовања јесте бесплатна ужина и уџбеници, с обзиром на то да предшколско образовање није било бесплатно.

Ова стратегија наводи да ромски родитељи нису упознати са својим правима и правима своје деце, нити са предностима које образовање доноси.

2. Препреке ка образовању ромске деце

Сиромаштво, предрасуде и дискриминација Рома, непостојање интеркултуралног приступа основне су препреке које спутавају и коче ромску децу. Овоме се придружује и неинформисаност Рома родитеља о постојању предности за децу из маргинализованих група при упису у предшколске институције.

Сегрегираним групама у друштву појачава се осећај одвојености и због дискриминаторног понашања особља у предшколским установама којима се често придружују и неромски родитељи који своју децу настоје да одвоје од ромске деце. На одвојеност утиче и чињеница да су школски планови и програми прилагођени доминантној култури без осећаја за различитост на културолошком и животном плану. Непознавање српског језика поједине ромске деце још више продубљује јаз и појачава осећај одвојености ромској популацији.

Препреке са којима се сусрећу ромски ученици су услови у којима живе (ромским родитељима често представља проблем набавка уџбеника, прибора, адекватне гардеробе, исхране, превоза). Родитељи ромских породица нису у могућности да деци пруже додатну образовну подршку. Неке студије говоре о отвореној дискриминацији наставника према ромској деци.

2.1. Циљ афирмативне акције

Главни циљ афирмативне акције је увођење одређених мера да би се трајно отклониле последице дуготрајне дискриминације. Афирмативна акција настала је на америчком континенту као покрет за грађанска права који тежи обезбеђивању једнаких могућности за припаднике мањинских група у образовању и запошљавању.

Када се стварају услови за неометано уживање права мањина мора се водити рачуна о њиховим специфичним потребама, што захтева и усвајање посебних мера. Државе могу да у корист запостављених група предузму позитивне мере којима се исправља дуготрајна неправда према овим групама и омогућава да се оне постепено изједначе са осталим члановима заједнице.

Афирмативна акција је системска мера подршке ученицима ромске националности коју спроводи Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Циљ афирмативне акције је већа доступност образовању ромске деце у Србији како би се ромска заједница што боље интегрисала у све токове друштва. Афирмативна акција се спроводи кроз различите пројектне активности од 2003. године, а 2009. године званично је уведена у образовни систем Србије.

2.2. Процес реализације мера афирмативне акције

Афирмативна акција за упис у средњу школу ученика ромске националности спроводи се у Србији системски од школске 2005/2006. године, са циљем да се стимулише наставак школовања ромских ученика како би се у перспективи побољшао материјални положај и друштвени статус ромске популације.

Упис афирмативном акцијом у средње школе започиње тако што Министарство просвете, науке и технолошког развоја шаље допис начелницима школских управа у коме се тражи да обавесте основне школе о реализацији ових мера и да заједно са локалним партнерима, попут релевантних организација цивилног друштва, идентификују ромске ученике који су заинтересовани да наставе школовање.

После одређених припрема и информисања о предстојећим активностима везаним за афирмативну акцију, формалним почетком спровођења мера афирмативне акције у Канцеларији за људска и мањинска права (КЉМП) сматра се добијање Стручног упутства за спровођење уписа ученика у средњу школу. На основу обавеза дефинисаних наведеним упутством у КЉМП се приступа обради испуњених листа жеља ученика који су се пријавили за примену мера. Примена критеријума за упис у средње школе афирмативном мером неопходно подразумева постојање више докумената:

Табела Националног савета ромске националне мањине (НСРМ) – у суштини, списак ученика Рома који садржи: редни број, презиме и име ученика, шифру под којом се води у Министарству просвете, науке и технолошког развоја (МПН) и контакт (адреса и/или број телефона). Наведени документ је неопходан јер повезује име и презиме ученика са додељеном шифром и омогућава информисање, обавештавање ученика и родитеља, односно доставу одобрења за упис афирмативном мером на кућну адресу.

Упис – Статистика – је табеларни приказ који даје МПН и који садржи: округ, општину, подручје рада, образовни профил, назив школе, шифру профила, квоту за број ученика у оквиру једног профила у конкретној школи, минимални, максимални и средњи број бодова неопходних да би неко био уписан у жељени профил. Овај документ са своје стране повезује ученике, односно њихове листе жеља, са конкретним школама, образовним профилима и могућностима у односу на број бодова који добијају применом афирмативне мере.

Листа жеља – образац који се налази на сајту МПН-а а до којег се долази преко шифре за сваког појединачног ученика. Садржи: поље са основним подацима о ученику са шифром (непопуњене ставке за име и презиме ученика и име родитеља, попуњену ставку за назив основне школе и попуњен назив округа); поље са бодовима ученика из три последња разреда основне школе, бодовима са завршног испита и укупним бројем бодова; поље са статусом ученика (распоређеност ученика у првом или другом кругу), листа исказаних жеља ученика – први круг и евентуално други круг (шифра школе и образовног профила, назив школе и назив подручја рада). Коришћењем података из наведеног документа у којем је садржан укупан број бодова на који се додаје 30 и листа жеља уз коришћење претходно набројаних докумената, има за резултат примену критеријума за упис ученика у средњу школу у складу са упутством МПН-а.

Следећи корак, после обраде података и распоређивања ученика у школе и профиле, а пре сачињавања коначне табеле са подацима о ученицима који су испунили критеријуме за примену мера афирмативне акције, јесте провера идентитета ученика у циљу тачности података – имена и презимена ученика и њихових адреса на које после треба доставити – проследити од стране МПН-а добијена одобрења за упис. У овој фази рада појавио се низ проблема јер је установљено да је једном броју ученика уписано погрешно име или презиме, за један број није било адресе, непостојећи бројеви мобилних телефона или непостојање броја.

Од момента достављања (од стране КЈМП према МПН) коначног списка ученика који испуњавају услове – критеријуме за упис у средње школе применом афирмативних мера преко времена закази-

вања заседања одговарајуће комисије у МПН до момента достављања појединачних одобрења (од МПН ка КЉМП) ради прослеђивања на адресу ученика прође неколико дана од почетка школске године. Позивају се родитељи из Београда и околине да лично дођу у просторије КЉМП по одобрења за упис што прави застој у слању поштом јер нема поуздане информације ко ће а ко неће доћи лично, односно коме одобрење треба слати на адресу а коме не. Један број поштом послатих одобрења се врати због чињенице да лица нису на адреси или адреса уопште не постоји.

Један број родитеља известио је КЉМП да су приликом одласка у школе у којима је њиховом детету одобрен упис директори или секретари школа тврдили како нису добили одговарајући примерак одобрења за упис афирмативном мером а који МПН директно шаље школама.

Накнадне интервенције настале после достављања одобрења од стране МПН односиле су се на словне грешке у имену или презимену ученика, шифри ученика или називу школе што је захтевало исправке и корекције. Одређен број родитеља телефонским путем тражи објашњење у вези са уписом – неуписом афирмативном мером њиховог детета у жељену школу – профил. Свим родитељима се пружа детаљна и јасна информација у вези са сваким појединачним случајем за који је тражено објашњење.

2.3. Анализа успешности мера афирмативне акције

На основу података које поседује КЉМП у периоду од 2012/13. до 2015/16. број уписаних ромских ученика расте, те се може рећи да ове мере дају резултате. То није значајан број ако имамо у виду удео ромске популације у целом становништву, али је позитиван сигнал јер подаци показују да се број ромских ученика који се уписују у средње школе применом афирмативних мера повећао. Важно је напоменути да ефекат афирмативне акције постоји, а за сада није посебно значајна величина ефекта јер свака позитивна промена треба да се тумачи као успех.

Од школске 2003/2004. године до сада уписано је укупно 1.783 студента и 3.438 средњошколаца применом мера афирмативне акције.

Табела 1. Ученици који су уписани применом мера афирмативне акције школске 2014/2015. и 2015/2016. године

Подручје рада школе	2014/2015.			2015/2016.		
	М	Ж	Укупно	М	Ж	Укупно
Здравство и социјална заштита	32	79	111	23	92	115
Гимназија	5	9	14	12	5	17
Економија, право и администрација	10	33	43	19	36	55

Трговина, угоститељство и туризам	17	28	45	25	37	62
Електротехника и машинство	34	6	40	51	10	61
Саобраћај	33	13	46	34	25	59
Делатност личних услуга	0	13	13	3	12	15
Остали			19			38
Укупно	131	200	331	167	255	422

Из табеле се види да је велики број ромских ученика уписан управо у она подручја рада и профиле који се сматрају за најатрактивније (медицина, економија, саобраћај, трговина).

Однос између мушке и женске популације карактерише нешто већа заступљеност ученица.

Табела 2. Ученици који су уписани применом мера афирмативне акције по окрузима школске 2014/2015. и 2015/2016. године

Округ	2014/2015.	2015/2016.
Град Београд	114	160
Нишавски	33	34
Јабланички	11	14
Пиротски	8	9
Браничевски	18	15
Топлички	8	12
Шумадијски	12	14
Расински	12	7
Рашки	4	0
Мачвански	13	17
Поморавски	8	4
Зајечарски	5	5
Моравички	1	1
Колубарски	5	11
Подунавски	2	8
Борски	1	2
Јужнобачки	36	44

Јужнобанатски	14	18
Сремски	9	7
Севернобачки	7	7
Западнобачки	5	8
Пчињски	5	12
Средњобанатски	0	7
Косовскомитровачки	0	1
Севернобанатски	0	4
Укупно	331	422

Преглед по окрузима показује да је око половине ромских ученика сконцентрисано у пет округа: Град Београд, Нишавски, Јужнобанатски, Браничевски и Јужнобачки.

Повећање броја ромских ученика уписаних у средње школе применом афирмативних мера у периоду од 2005–2011. Извор: МПНТР

Школске 2005/06. уписано је 67 ученика; 2006/07. уписано је 136 ученика; 2007/08. уписано је 165 ученика; 2008/9. уписано је 183 ученика; 2009/10. уписано је 220 ученика; 2010/11. уписан је 261 ученик ромске националности.

На основу добијених података може се закључити да ова мера даје резултате јер је у периоду од 2005. до 2011. године број ромских ученика уписаних у средњу школу био 1.032. У наведеном периоду се види да се број ромских ученика који се уписују применом афирмативних мера знатно увећао, па чак и удвостручио – са 136 у 2006/7. на 261 у 2010/11. години.

Од почетка примене мера афирмативне акције, стално се повећавао број ромске деце која су уписивала средње школе и факултете. У школској 2011/2012. години на списку Министарства за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу који је прослеђен Министарству просвете и науке ради уписа у средње школе, било је 380 ученика и 154 студента.

Школске 2012/2013. године у средње школе је уписано 369 ученика док се број студената смањио на 120.

Школске 2013/2014. године у средње школе је уписано 367 ученика и 247 студената.

Школске 2014/15. уписано је 287 студената и 402 средњошколца.

Школске 2015/16. уписана су 422 средњошколца.

У АП Војводини остварени су запажени резултати. У периоду од 2009. до 2012. године, као резултат мера позитивне дискриминације, на високе струковне школе чији је оснивач АП Војводина, уписан је значајан број студената ромске националности. Тако је у трогодишњем периоду уписано 168 студената, а у школској 2011/2012. години у Високој школи струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“ у Вршцу, на првој години студирало је петнаест студената, на другој и на трећој години по осам студената, што је укупно тридесет један студент који наставу слуша на ромском језику. У исто време на новосадском универзитету студирало је 248 студената ромске националности.

2.4. Како побољшати резултате афирмативне акције

Доступност информација о мерама позитивне дискриминације при упису у средње школе дала би још већу шансу да се поправи образовна структура ромске популације. Потребна је и боља правна уређеност преференцијалног уписа Рома у средње школе и на факултете. Примена постојећих мера од случаја до случаја, на интервенцију ромских активиста или појединих државних функционера, не доводи до трајних и задовољавајућих резултата.

Да би се остварио већи степен укључивања Рома у образовни систем и да би се обезбедио континуитет у образовању Акционим планом, предвиђено је да се у област образовања уведе асистент-сарадник чија је основна улога подршка ромској деци у предшколском и основном образовању. Чланом 117. Закона о основама система образовања и васпитања из 2009. године дефинисана је једна нова категорија у систему образовања и васпитања – педагошки асистент.

Улога педагошких асистената добија на значају у образовном систему. Њихова помоћ је усмерена пре свега на ученике али је од значаја и за васпитаче и наставнике. Помоћ педагошких асистената коју пружају ромској деци, без обзира на разлике у образовању, мотивацији у раду и односу према деци и родитељима, веома је значајна. Она се огледа пре свега у прилагођавању школским условима, у успостављању односа са вршњацима, али и у савладавању градива.

Помоћ педагошких асистената представља основ успешног школовања ромске деце. Њихова неопходност огледа се у раду с родитељима (који често немају свест о значају и вредностима образовања и потреби да деца редовно похађају наставу или праве разлику у родној равноправности) у погледу права на образовање јер раде са породицама ромских ученика који често долазе из сиромашних средина и имају више тешкоћа у учењу него њихови вршњаци.

Потребно је нагласити да је програм стипендирања и менторске подршке ромских средњошколаца у АП Војводини дао изузетне ре-

зултате, па је тако учетворостручен број уписаних ученика у средње школе између прве и четврте године реализације пројекта. Број ученика школске 2006/07. је износио 158, а школске 2009/2010. тај број је повећан на 633 ученика ромске националности. Мора се напоменути и то да се осипање ученика смањило са 7% на 3% те је значајно повећан успех ученика стипендиста (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва 2011).

2.5. Проблеми који се јављају при реализацији афирмативних мера

Примена афирмативних мера у области образовања по први пут је уређена чланом 99. Закона о основама система образовања и васпитања који је ступио на снагу 11. септембра 2009. године. Примена наведене одредбе Закона одложена је за две године, почев од школске 2011/2012. године, сходно члану 177.

Међутим, и поред потребе да се област примене мера афирмативне акције детаљније уреди, имајући у виду њихову дугогодишњу примену приликом уписа у средње школе, до сада такав подзаконски акт није донет. Чланом 171. став 1. Закона прописао је да ће министар донети подзаконске акте у року од три године од дана ступања на снагу овог закона.

Међу проблемима који постоје у вези са применом мера позитивне дискриминације је и начин утврђивања националне припадности ђака или студената. У разговору са представницима Националног савета Рома истакнуто је да се примена мера афирмативне акције злоупотребљава од стране ученика и студената који нису ромске националности па је нужно успоставити ефикасан начин провере етничког идентитета кандидата за упис.

Ефикасна мера афирмативне акције би била спроведена уколико би се ромски језик увео у наставу на свим нивоима образовања. На тај начин омогућила би се примена критеријума на основу којег се обезбеђује провера привржености или припадности ромском идентитету и омогућила пуна примена принципа једнакости и инклузивности.

Како би се ти проблеми превазишли у систему већ постоје специфични послови на којима су ангажовани претежно Роми – педагошки асистенти, здравствене медијаторке, ромски координатори. Већина њих нема потребна стручна знања да би квалитетно обављали ове послове од изузетног значаја и због тога су уведени на основу мера позитивне дискриминације.

Међу проблеме у вези са применом афирмативних мера приликом уписа на више школе и факултете спада и то што поједини факултети, позивајући се на аутономију Универзитета, одбијају да упишу студенте ромске националности по повлашћеном поступку. Чини се да је оваква

одлука факултета мотивисана чињеницом да се уписом ромских студената одричу дела прихода.

ЗАКЉУЧАК

Заштитник грађана у свом извештају о спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома каже да: „Постигнутим резултатима нису отклоњене препреке за социјално-економску интеграцију Рома и није створен потпун нормативни основ за спровођење дугорочних мера смањивања сиромаштва и остваривања суштинске једнакости грађана ромске националности. Мере позитивне дискриминације (афирмативне акције) које су предвиђене чланом 21. Устава Републике Србије нису у довољној мери разрађене и нису предузимане као средство за превазилажење изузетно неповољног социјално-економског и друштвеног положаја Рома, који је узрок њихове суштинске неправедности“.

Стратегија није битно допринела отклањању проблема с којима се Роми дуготрајно суочавају и који су препрека њиховој социјално-економској интеграцији у пуном друштвеном укључивању, па Заштитник грађана указује на пропусте који су учињени и у образовању, и то:

- није остварено потпуно укључивање ромске деце у образовни систем као ни континуитет у образовању;
- није успостављен систем за праћење и извештавање о степену и квалитету образовања Рома и не постоји прецизна евиденција о броју ученика ромске националности у образовном систему;
- нису донети прописи којима се обезбеђују мере афирмативне акције за упис и током школовања ученика ромске националности у средњим школама и државним факултетима;
- не постоје мере ефикасне подршке ромској породици чија су деца укључена у редовно образовање;
- нису обезбеђени ни кадровски ни програмски услови за организовање наставе предмета „Ромски језик са елементима националне културе“;
- број асистената за подршку ученицима ромске националности у предшколском и основношколском образовању је далеко мањи од потребног броја асистената.
- сегрегација ромске деце је и даље присутна;
- дискриминација ученика ромске националности у образовном систему је још увек изражена.

Треба нагласити да афирмативне мере треба да имају за циљ не само упис ромских ученика у школе, него и њихово задржавање у систему образовања и рад на повећању мотивације за наставак школовања.

Кроз мере афирмативне акције потребно је пружити подршку ромским ученицима, али је потребно и развијати осећај одговорности самих ромских ученика.

Да би афирмативна акција била што успешнија потребно је предвидети професионалну оријентацију, менторство, стипендирање, могућност запослења по завршетку школе.

Потребан је јасан систем праћења да ли афирмативне мере дају жељене резултате или не.

ЛИТЕРАТУРА

Извештај о спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома са препорукама (Београд, 2013. године), Република Србија, Заштитник грађана.

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, Влада Републике Србије.

Закон о средњем образовању и васпитању (2013). Службени гласник Републике Србије, 55/13.

Правилник о програму обуке за педагошког асистента, 2010, Службени гласник Републике Србије, 11/2010.

Правилник о мерама афирмативне акције за упис ромских ученика у средње школе – Анализа досадашњих резултата и предлози за унапређење мера, октобар 2015.

Акциони план за поглавље 23, октобар 2015.

Фонд за отворено друштво (2010) Афирмативне акције за Роме у области образовања. Београд: Фонд за отворено друштво.

Baja Lukin Saitović

EFFECTIVENESS OF AFFIRMATIVE ACTION APPLICATION IN EDUCATION OF ROMA

S u m m a r y

The paper analyzes the legal framework and the success in applying affirmative action in matriculation of Roma in secondary and higher education institutions in Serbia. The starting points are international standards in this area and information about the condition of the education of Roma before the measures of affirmative action had been adopted (2009). It describes in detail the process of implementation of the measures by the Ministry of Education, Science and Technological Development, through the Office for Human and

Minority rights and the National Council of the Roma national minority, including secondary and higher education institutions. It displays an estimate that the measures of affirmative action have been particularly successful in five counties (the City of Belgrade, Nišava, South Banat, Braničevski and South Bačka county), and at the same time shows that there are certain flaws pointed out by the protector of citizens in his report on the implementation of the Strategy for the improvement of the status of Roma.

Key words: affirmative action, education, pedagogical assistants, international standards